

על קדמות העולם - תנו לרמב"ם לדבר / יוחאי מקבילי

כ"ב בטבת תשע"א 28.12.10

בעקבות מאמרי השבוע, שכתבתי בו:

לפעמים מסקנותיהם של החוקרים כה קיצוניות, עד שנדמה שגם אילו היה הרמב"ם עומד וצווח נגדם וטוען שלא נתכוון לדברים שהם מייחסים לו, הם היו מתעלמים ממנו. כך, למשל, יש חוקרים הטוענים שהרמב"ם הבליע את אמונתו האישית שלמעשה העולם לא נברא על ידי אלוהים. ההגונים שבהם אומרים שהדברים לא מוכרעים. נעצור נא לרגע. כמה פעמים צריך האדם להכריז על המוטו שלו כדי שכולם יפרשו את דבריו כהלכה: שלוש פעמים, שבע, עשר, עשרים? והנה לא פחות מ-26 פעמים הרמב"ם מכריז בראש ספריו בלשון קריאתו של אברהם אבינו: "בשם ה' אל עולם" (14 פעמים בראש כל ספר מ"משנה תורה", 6 פעמים בראש כל אחד מששת סדרי המשנה, 3 פעמים בראש ספר "מורה הנבוכים", וגם באיגרותיו ובספריו האחרים). זאת ועוד. הוא טורח להביע את דעתו במפורש בספר "מורה הנבוכים" ולומר שקריאה זו מופנית לכל האנושות להכיר בעובדה שאלוהים ברא את העולם, ועדיין יש מי שטוענים דברי הבל שהרמב"ם לא האמין שאלוהים ברא את העולם. והדברים עתיקים, מפני שעוד בחייו נאלץ הרמב"ם לדחות טענה זו בפתיחת "איגרת תחיית המתים". וכדברי שייקספיר "כמדומני, הליידי טוענת יותר מדי שהיא לא אשמה".

המאמר כולו נועד רק לאמירה אחת פשוטה: להכיר את כל מה שכתב הרמב"ם במפורש בשכל ישר. מישהו נחלץ לכתוב לנו שהרמב"ם מורכב מאוד, והוסיף:

הרמב"ם אכן רומז לא מעט פעמים, הן במורה נבוכים והן במשנה תורה, על נטייתו לאמונת הקדמות ולא לחידוש העולם (ואגב, מספר לא מבוטל של פרשנים לאורך הדורות גם סבר כן בדעתו). גם אם בטוח הנך שהוא סובר אחרת, תן כבוד למורכבות שהרמב"ם מצהיר עליה בעצמו, כאשר הוא מודה שלאמונת החידוש אין כל הוכחה לוגית, ושאלף ניתן ליישב את המקראות עם דעת אפלטון; והמבין יבין.

ההוגה קרל פופר טען פעם שכל הוכחה מדעית אפשר להזים אותה, ובזה היא מדעית, אחרת היא דעה קדומה ולכל היותר אמונה. אמנם אני מהנדס במקצועי, אבל גם

ב"מדעי הרוח" יש להציב גבול. נדמה כי לפעמים גם הרמב"ם אינו יכול לשכנע בניסיון להפריך את מה שחושבים עליו.

אז לא הספיקו למעלה מ-26 קריאות של הרמב"ם, ועוד בחייו האשימו אותו באמונה בקדמות העולם, שהרי לא הזכיר את עניין חידוש העולם בשלושה-עשר יסודות האמונה, כפי שכתב בהקדמה לפרק חלק לפירוש המשנה. אז מה עושה הרמב"ם? טורח וחוזר לפירוש המשנה ומתקן שם. והנה זה מה שהוא כותב במהדורה האחרונה שלו (ראה שם את דברי הרב קאפח בהערה 34):

ודע כי היסוד הגדול של תורת משה רבינו הוא היות העולם מחודש, יצרו ה' ובראו אחר ההעדר המוחלט. וזה שתראה שאני סובב סביב ענין קדמות העולם לפי דעת הפילוסופים הוא כדי שיהא המופת מוחלט על מציאותו יתעלה כמו שביארתי וביררתי במורה [נבוכים].

זוהי לשונו של הרמב"ם כפי שכתב אותה בכתבי היד בשולי הדף!

אני יודע ש**במהדורות המודפסת**, לשון זה חסרה.

קישור: (<http://www.daat.ac.il/daat/mahshevt/rambam/hakdamat-2.htm#6>)

אחרי הדברים המפורשים הללו, איך אפשר לומר אחרת?

דרישת האמת היא המטרה. להתעדכן נוכח גילוי מפורש. להפסיק להיות תקוע ולסלף את הרמב"ם. דרושה נאמנות למקור בלא דעה קדומה. ראוי לפחות לכבד את הרמב"ם במינימום של הגינות כלפיו. להאמין לו, אינה דרישה גדולה.

כשטען אחד החכמים טענה שקרית כדי לחזק את הלוח העברי כנגד הקראים, הרמב"ם כעס מאוד על הדבר, מפני שהאמת היא נר לרגליו. אפשר להבליע אותה, ואכן כך הוא עושה פעמים רבות, אבל אי אפשר להכחיש אותה. היופי בדברי חכמים הוא, שהם ניתנים לפרשנויות רבות מן הקצה אל הקצה האחר, ויחד עם זאת, אין זה אומר שכל פרשנות היא אמת. יש טענות נואשות שרק הזמן מוכיח שאין בהן ולא כלום. למשל, שמי שכתב את "מורה הנבוכים" אינו מי שכתב את "משנה תורה". שיטת הרמב"ם לאור דבריו הנכוחים על בריאת העולם הם מסוג זה. "ברי ושמא [ודאי וספק] - ברי עדיף" לימדונו חכמינו. אין לי יומרה לחשוב שבזה יסתיים הדיון. גם אין כאן מקום להרחיבו.

אפילו דברים ברורים מפי ה' אפשר להבין אחרת, וכבר היו דברים מעולם. ראו הנצרות והאיסלם.

איני טוען לפשטנות בתובנות העמוקות של "מורה הנבוכים". "מורה הנבוכים" שלימדתי אותנו במסגרות שונות מלווה אותי יומיום. אני הולך לישון אתו וקם אתו בבוקר. הוא מפתיע, מבריק, מרתק, לא טריוויאלי ולא בנאלי. הוא מסוכן מאין כמוהו. לא תהיה זו הגזמה לומר כי בעניינים עדינים בין גאונות אדירה הבאה מתוך הבנה עמוקה להזיה מוחלטת יש פחות מכחוט השערה. החוקרים את הרמב"ם ודאי משביחים את מקחו בעצם מחקרם, מפרים את האדמה, מהפכים בה הפך בה והפך בה, ואינם משאירים רגב על רגב. אבל לעתים מרוב הפרובוקציות שוכחים את הדיוק. לפעמים הם גם עוקרים את השתילים הרכים שהסתיר הרמב"ם בין לבין. לפעמים הדברים באים מתוך הרגל שקשה להשתחרר ממנו (ראה מורה נבוכים א, לא). לפעמים אפשר לקרוא את דברי החוקר כמתלהב כל כך מעצמו, עד שהוא שוכח את דברי הרמב"ם עצמו. נושא קדמות העולם הוא דוגמה מובהקת לדבר.

כל אחד והרמב"ם שלו. וזה יפה. לא פעם אומר פרופ' קלנר כי לא לחינם קוראים לו my-moynid (באנגלית זה נשמע טוב יותר). אבל באמת, תנו גם לרמב"ם לדבר.

אפשר לחלוק עליו. אבל אי אפשר להגיד למשה בן מימון מה הוא מבין ברמב"ם.